

Skrivelse till utredningen Utveckla lärar- och förskolläraryt utbildningarna (U2023:03)

Sveriges Lärare vill med denna skrivelse lämna ett antal förslag och medskick till utredaren Peter Honeth med anledning av hans utredningsuppdrag. Förslagen och medskicken utgår från den politik för lärar- och förskolläraryt utbildningarna som Sveriges Lärare antog juni 2023¹. Sveriges Lärare ser till stor del positivt på inriktningen i utredningsdirektiven och noterar att de områden som utredningen förväntas lämna förslag inom, i hög grad överensstämmer med de problemområden som förbundet identifierat.

För Sveriges Lärare är det avgörande att lärar- och förskolläraryt utbildningarna håller högsta möjliga kvalitet och att det finns en stark och tydlig koppling mellan teori och praktik så att utbildningen på bästa möjliga sätt lägger en grund för kommande yrkesutövning och för fortsatt professionsutveckling. Utbildningarna behöver bli så pass attraktiva att det råder konkurrens om utbildningsplatserna, vilket i sin tur är en avgörande förutsättning för en god genomströmning. Antagningskraven måste vara höga, relevanta och, när så är lämpligt, så likvärdiga som möjligt.

Nedan följer ett antal förslag och medskick till utredningens fortsatta arbete och överväganden.

Höjda antagningskrav

I Sveriges Lärares politik framgår vilka konkreta förändringar av antagningskraven som förbundet vill ska genomföras och varför, även om de med stor sannolikhet behöver genomföras stegvis med noggranna överväganden av konsekvenserna.

Utredaren har, vad förbundet uppfattat, under hösten 2023 signalerat att det som utredningen i första hand vill överväga handlar om skärpta krav vad gäller kunskaper i svenska, svenska som andraspråk samt lämplighetsprov. Det förstnämnda är något som förbundet ställer sig bakom, givet att goda kunskaper i svenska är avgörande för att kunna tillgodogöra sig hela utbildningen, oavsett program, inriktning eller ämne. Då är det rimligt att ställa krav på högre betyg än godkänt i ämnet från gymnasiet eller Komvux, även om det nog hade varit lämpligt att inför ett sådant krav för alla aktuella undervisningsämnen när det gäller ämnesläraryt utbildningen.

Sveriges Lärare vill dock uppmana utredaren att föreslå att regeringen ger Universitets- och högskolerådet (UHR) i uppdrag att se över kraven på hur många gymnasiekurser (eller nivåer efter ämnesbetygsreformens genomförande) den sökande måste läst i ett undervisningsämne för särskild behörighet. Sådana krav skulle kunna bidra till en bättre genomströmning i ämnesläraryt utbildningarna samtidigt som de skickar en signal om att det är viktigt att faktiskt ha med sig centrala ämneskunskaper inför utbildningen. Kraven behöver harmonieras så att det inte skiljer sig på ett omotiverat sätt mellan olika undervisningsämnen. Till exempel krävs det i dag godkänt betyg i Samhällskunskap 2 för att kunna studera till samhällskunskapslärare, medan det räcker med Historia 1b för att få läsa till historielärare. Ett annat exempel är ämnet

¹ www.sverigeslarare.se/om-oss/opinion-debatt/sa-tycker-sveriges-larare/var-politik-for-lararutbildningar/

religionskunskap där det i dag inte ens krävs godkänt betyg i kursen Religionskunskap 1. Samtidigt behöver förstås vissa skillnader och avvikelser mellan olika ämnen finnas kvar eftersom hänsyn behöver tas till olika ämnens karaktär och vad som krävs för att kunna tillgodogöra sig högskolestudier inom ämnet. Till exempel är det därför relevant att fortsätta kräva motsvarande minst Matematik 4 för blivande matematiklärare.

Däremot avvisar Sveriges Lärare ett krav på godkänt lämplighetsprov för antagning till lärar- och förskollärarytbildningar. De studier och utvärderingar som gjorts ger inget stöd för att det kommer leda till bättre genomströmning eller studieresultat. Ett sådant lämplighetsprov skulle också vara en väldigt kostsam reform som riskerar innebära att lärosätena kommer behöva ta resurser från utbildningarnas genomförande. Förbundet anser dock att det är viktigt att lämpligheten för yrket provas tidigt under utbildningen och föreslår därför att lärosätena bör uppmanas att ge verksamhetsförlagd utbildning (VFU) tidigt under utbildningen och att examinationskraven i VFU-kurser bör innehålla mål som också möjliggör bedömning av studenternas lämplighet för yrket.

Förstärkning av ämneslärarytbildningen

Sveriges Lärare anser att staten behöver ta ett betydligt fastare grepp över styrning och dimensionering av inte minst ämneslärarytbildningarna för att säkra kvalitet och kompetensförsörjning. Att endast uppmana lärosätena att på frivillig grund ”samverka mer” är otillräckligt enligt förbundets bedömning. Vi förespråkar i stället att regeringen bör:

- Ge vissa lärosäten särskilt ansvar och nödvändig finansiering för att ge utbildning i volymmässigt små undervisningsämnen.
- Ge vissa lärosäten ett särskilt ansvar som så kallade excellenta centrum i linje med Skolkommissionens förslag, med starka utbildnings- och forskningsmiljöer i utpekade ämnesområden.
- Ålägga lärosätena att samarbeta och samordna sig mer när det gäller planering och dimensionering av utbildningsutbud och utbildningsinnehåll.
- Ålägga respektive lärosäte att ha en utvecklad organisation för samverkan för att bland annat fånga upp regionala behov av kompetensförsörjning.
- Ge Universitetskanslersämbetet i uppdrag att tydligare beakta dimensioneringsaspekten i samband med examenstillståndsprovning.

Sveriges Lärare är medvetet om att utredningsdirektiven inte ger utrymme att lämna förslag som rör högskolans ersättningssystem och att de förslag som lämnas behöver vara finansierade. Det begränsar förstås utrymmet att lämna förslag som innebär ökade kostnader för staten jämfört med i dag. Förbundets ingång är dock att en del ändå går att uppnå genom att regeringen aktivt omfördelar resurser mellan lärosäten för att exempelvis finansiera excellenta centrum och särskilt ansvar för små undervisningsämnen. Det är också möjligt att göra författningsförändringar som syftar till att få lärosätena att internt omprioritera resurser och skapa en mer enhetlig organisation för lärarytbildningens styrning (vilket inte finns på alla lärosäten). Omfördelning av resurser samt riktade uppdrag görs lämpligen via aktuella regleringsbrev (som i dag).

Ett skarpare regelverk för bättre samverkan och samordning

Sveriges Lärare anser att det är viktigt att lärar- och förskollärarytbildningar över hela landet är så likvärdiga som möjligt och att lärosätena så långt möjligt dimensionerar sitt utbildningsutbud

gemensamt för att säkerställa de nationella kompetensförsörjningsbehoven. Så är inte fallet i tillräcklig utsträckning i dag.

Visserligen finns det redan en del utvecklade regionala samarbeten som inkluderar flera lärosäten (så som Lärosäten Syd) och ett antal nationella forum (främst Lärarutbildningskonventet) där lärarutbildningsfrågor diskuteras, men någon skarp nationell samordning angående dimensionering och utbildningarnas innehåll saknas. Det förklaras till viss del av att lärosätena konkurrerar med varandra om studenter (på grund av ersättningsystemet) och att ett lärosäte oftast har ett regionalt fokus. Utbildningsplaner och kursinnehåll skiljer sig också åt mellan utbildningarna, vilket exempelvis kan försvåra för studenter som byter till ett annat lärosäte för att fortsätta samma utbildningsprogram.

Vidare har lärosätena att hantera interna förutsättningar i form av tillgång på lärarutbildare inom olika ämnesområden och att balansera olika uppfattningar och intressen på alla de fakulteter och institutioner som är involverade. Ibland saknas också ett eget organ (en nämnd eller fakultet) på lärosätet som har tydligt mandat att strategiskt styra och besluta om lärarutbildningsfrågor.

Sveriges Lärare anser därför att utredningen bör föreslå en förändring i 5.kap *Samverkan och anställningar inom utbildningen* i förordning (2021:1335) om utbildning till lärare och förskollärare i syfte att få till stånd en bättre samverkan och samordning, även med företrädare för lärar- och förskolläraryrket. En tydligare nationell reglering skulle dessutom kunna utgöra ett stöd för de organ som samordnar arbetet med lärarutbildningar på lärosätena gentemot fakulteter och institutioner. En ny reglering i befintlig paragraf kan se ut som följer:

1 § Högskolan ska ha en struktur för samverkan och samordning om utbildningen till lärare och förskollärare. Samverkan och samordning ska ske inom högskolan, med andra högskolor, med huvudmän inom skolväsendet samt med företrädare för lärare och förskollärare. Samverkan och samordning ska ske om utbildningsutbudet, innehållet och progressionen i utbildningen samt om forskning med anknytning till utbildningen.

I förordningen kan också införas en reglering om att det ska finnas *excellenta centrum* i olika ämnen eller ämneskluster, med särskilt ansvar och resurser för att etablera och utveckla starka forsknings- och ämnesdidaktiska miljöer, och att dessa har ett ansvar för att samverka med övriga berörda lärosäten samt för kunskapspridning. Dessa centrum bör utses av regeringen på förslag av Universitetskanslersämbetet (UKÄ) efter att myndigheten samrått med Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF) och berörda lärosäten. De specifika och långsiktiga uppdragen ges sedan i regleringsbrev. Förbundet vill understryka att ett inrättande av *excellenta centrum* på sikt behöver kombineras med höjda basanslag till utbildningsvetenskaplig forskning som kommer samtliga lärosäten som bedriver lärar- och förskolläraryrket till del. Då utbildningsvetenskap inrymmer inte minst ämnesdidaktik så menar Sveriges Lärare att det är centralt för att på sikt förstärka utbildningarnas vetenskapliga bas och därmed kvaliteten i utbildningarna. Utredningen behöver framhålla detta för regeringen.

Utöver ovanstående förslag anser Sveriges Lärare att utredningen bör överväga att föreslå att ett *permanent nationellt råd för lärar- och förskolläraryrket* inrättas. Ett sådant råd skulle med lämpligt mandat ha möjlighet att mer strategiskt och långsiktigt hantera frågor om samverkan och samordning om utveckling av innehåll och utbildningsutbud. Rådet skulle exempelvis kunna få ansvara för att inventera om utbudet för förskolläraryrket och lärarprogrammen är tillräckligt för lärarförsörjning nationellt och regionalt, vilket i sin tur kan utgöra underlag för regeringens dialog om utbudet med lärosätena. Sammansättningen av rådet

skulle kunna utgöras av lärar- och förskollärarytbildningarnas primära intressenter, det vill säga av lärosätetsföreträdare, huvudmannaföreträdare, Sveriges Lärare, Sveriges Lärarstudenter, Sveriges Skolledare, Universitetskanslersämbetet samt relevanta forskningsföreträdare. Ett liknande råd har nyligen inrättats i Danmark i samband med den senaste danska lärarutbildningsreformen.

Reformering av utbildningsinnehållet

Examensmålen

Som framgår av Sveriges Lärares politik så anser förbundet att utbildningsinnehållet behöver ses över och att antalet examensmål bör minskas och blir mer hållbara över tid. Men förbundet vill samtidigt betona att det för kvaliteten och likvärdighetens skull måste finnas en fortsatt tydlig nationell styrning av för professionen och yrkesutövningen centrala kunskaper och förmågor. Förbundet förordar också att nuvarande struktur och rubriker för examensmålen kvarstår i syfte att skapa kontinuitet och igenkännbarhet efter revideringen.

Centrala kunskaper och förmågor handlar inte minst om *kunskaper om relevanta styrdokument, skolväsendets historia, organisation och utveckling, didaktik och pedagogik, ämneskunskaper, ämnesdidaktik inklusive metodik, ledarskap, sociala relationer och konflikthantering, special-pedagogik, barns och ungdomars utveckling, bedömning och betygssättning, vetenskapsteori och vetenskapliga metoder (kvalitativa och kvantitativa), förmåga till självständigt och kritiskt tänkande, förmåga till självreflektion och empati i yrkesutövningen samt förmåga till ett professionellt förhållningssätt gentemot elever och deras vårdnadshavare*. I innehållet måste det självklart också värnas att det fortsatt ingår förskolepedagogik och fritidshemspedagogik i dessa specifika utbildningar samt i övrigt se till att en förändring av examensmålen inte gör våld på de olika utbildningarnas karaktär och nivåer enligt Bolognasystemet (Sveriges Lärare vill dock att förskollärarytbildningen och grundlärarytbildningen med inriktning fritidshem i framtiden placeras på avancerad nivå).

Däremot anser förbundet att man kan reducera, slå samman eller omformulera innehåll som redan återfinns i skolans styrdokument (särskilt i läroplanernas inledande kapitel), så som frågor om hållbar utveckling, jämställdhet och jämlikhet, sex och samlevnad, barnkonventionen och andra områden kopplat till värdegrunden. Dessa viktiga frågor bör självklart tas upp i utbildningen men behöver inte vara explicit utskrivna på samma sätt som i dag. I stället kan man förstärka och tydliggöra målet kring kunskap om skolans styrdokument genom att hänvisa till aktuella läroplaner med mera, inklusive förmåga att tillämpa dessa. Förbundet bedömer också att det går att slå samman och mer övergripande formulera en del annat innehåll, till exempel angående läromedel och digitala verktyg, även om det förstås är viktigt att det fortsatt tydligt framgår att läromedel och digitala verktyg ska ingå i utbildningarna.

Andra innehållsfrågor i utbildningarna (bland annat kognitionsvetenskap och praktisk metodik)

Förbundet ställer sig däremot mer tveksamt till ytterligare förtydliganden kring exempelvis kognitionsvetenskap och ämnesdidaktik inklusive metodik (vilket enligt förbundet är en bättre och mer etablerad benämning än ”praktisk metodik”, vilket utredningsdirektiven använder), givet att det hunnit gå så kort tid sedan exempelvis det förstnämnda infördes i den utbildningsvetenskapliga kärnan. Bristande metodikinslag är heller inget som är en återkommande kritik i alumnutvärderingar. Sveriges Lärare tror i stället att mycket kan vinnas genom att lärosätena samverkar mer om utbildningsinnehållet, om fler yrkesverksamma och skickliga lärare och

förskollärare används i utbildningen och genom att utbildningarna generellt blir mer verksamhetsnära (utöver de fasta VFU-perioderna).

När det gäller förskollärarytbildningarna har Sveriges Lärare inget principiellt emot att utredningen lämnar förslag som förstärker inslagen av metodik och språkinläring så länge det inte går ut över omfattning av, och fördjupning i, förskolepedagogiken, som ju är det mest centrala kunskapsområdet i utbildningen. Sveriges Lärare vill att förskollärarytbildningen, liksom utbildningen för grundlärare med inriktning mot arbete i fritidshem, förlängs så att den ger en examen på avancerad nivå. Detta skulle kunna skapa utrymme för både mer breddning och fördjupning, bland annat i linje med vad utredningen ska överväga. I övrigt skulle förskollärarytbildningarna liksom övriga utbildningar tjäna på att bli verksamhetsnära, inte minst för att ge utrymme för mer ämnesdidaktik inklusive metodik. Förbundet vill dock framhålla att de svårigheter som finns i dag för förskollärare att bedriva undervisning om olika kunskapsområden till väldigt stor del handlar om andra saker än brister i själva utbildningen. Detta gäller förstås inte bara förskollärare utan även andra lärarkategorier i skolväsendet. Förskollärare har ofta tuffa praktiska förutsättningar ute på förskolorna med bland annat för stora barngrupper och brist på planeringstid samtidigt som det råder brist på legitimerade förskollärare, vilket bland annat lyfts i Sveriges Lärares politik för förskolan².

Förstärkning av den verksamhetsförlagda utbildningen (VFU)

Ett avgörande sätt att få till en bättre koppling mellan teori och praktik i utbildningarna är att satsa på kvaliteten i VFU och att utbildningarna i övrigt blir mer verksamhetsnära. Ovan nämns några förslag för hur det kan göras. Just VFU är dock av studenter och alumner det kanske mest uppskattade utbildningsinslaget och det inslag som de upplever bäst förbereder för kommande yrkesutövning. Sveriges Lärare anser att satsningen på övningsskolor och övningsförskolor är potentiellt ett stort steg i rätt riktning men att mer behöver göras för säkra kvaliteten och förutsättningarna. Med anledning av detta vill Sveriges Lärare lämna följande förslag och medskicka till utredningen:

- Den tids- och poängmässiga omfattningen av VFU i dag (30 högskolepoäng, en termins heltidsstudier totalt) bedömer förbundet vara tillräcklig, men vill framhålla att det är bra med mer verksamhetsintegrering generellt i utbildningen. Vi är därför positiva till att övningsskolorna och övningsförskolorna permanentats och att det i förordning nu betonas att yrkesskickliga lärare och förskollärare ska användas i hela utbildningen. På sikt bör dock de olika modellerna för övningsskolor utvärderas i syfte att i framtiden landa i en mer gemensam och sammanhållen modell så att likvärdigheten och kvalitet i hela landet kan säkras.
- Det är viktigt att alla VFU-handledare är legitimerade och behöriga samt att de fått genomgå en handledarutbildning som ger högskolepoäng. På sikt bör regeringen överväga att ställa ett formellt nationellt krav på att alla handledare (inte bara på övningsskolorna) måste ha genomgått en handledarutbildning (om minst 7,5 högskolepoäng). Förbundets bedömning är att det kommande professionsprogrammet för lärare och förskollärare kan bli en bra motor för att öka andelen utbildade handledare då sådana kurser redan nu kan förutses ingå i fortbildningsutbudet i professionsprogrammet.
- Villkoren och förutsättningarna för VFU-handledare behöver förbättras och någon form av nationell likvärdighet måste säkerställas. Det framgår av en rapport av Lärarnas Riksförbund

² www.sverigeslarare.se/om-oss/opinion-debatt/sa-tycker-sveriges-larare/politik-for-forskolan/

som släpptes 2019³. Ett nytt nationellt avtal mellan staten, lärosätena, huvudmännen och Sveriges Lärare behövs för att reglera bland annat resurstilldelning, placeringar och miniminivåer vad gäller tid för handledaruppdraget samt olika ersättningsfrågor med anledning av VFU. Med utgångspunkt i det nationella avtalet kan lärosäten och huvudmän sedan ingå regionala och/eller lokala avtal.

- Skolhuvudmännens roll och ansvar för VFU behöver regleras i skolförfattningarna, åtföljt av utökade ekonomiska resurser via lärosätena för uppdraget. Huvudmännen behöver få tydligare förväntningar på sig att bidra till VFU, inte bara utifrån egenintresset att VFU-studenter utgör en rekryteringsbas. En reglering i skollagen kan se ut så här:

“Huvudmannen är skyldig att så långt verksamheten tillåter medverka i den verksamhetsförlagda utbildningen inom lärar- och förskolläraryrket genom att erbjuda VFU-platser med legitimerade och behöriga VFU-handledare som har genomgått en handledarutbildning.

En huvudman som tar emot en lärar- eller förskolläraryrket som genomgår verksamhetsförlagd utbildning ska se till studenten får en legitimerad och behörig handledare inom rätt skolform och ämne eller ämnen och att handledaren får tid för uppdraget inom ramen för sin tjänst.

Samtidigt kräver en skolförfattningsreglering ovillkorligen att förutsättningarna för yrkesverksamma lärare att ta emot studenterna kraftfullt förbättras, varför det är viktigt att ett nationellt avtal och förstärkta resurser kommer på plats samtidigt som en ny reglering.

Övriga synpunkter och medskick

Sveriges Lärare vill uppmana utredaren att inte förbise att de förslag som lämnas i många fall kommer ha bäring även på de så kallade alternativa vägarna till läraryrket (KPU, VAL, ULV, arbetsintegrerade lärarutbildningar). Det gäller inte minst frågor som rör samverkan, dimensionering, utbildningsinnehåll och VFU. Sveriges Lärare vill framhålla att det är viktigt att även dessa utbildningar omfattas av regelbundna kvalitetsgranskningar, precis som de reguljära utbildningarna. Det vore därför välkommet om utredningen kunde lämna ett förslag eller göra en bedömning i den riktningen.

Stockholm, 17 januari 2024

Sveriges Lärare

Åsa Fahlén

Förbundsordförande, Sveriges Lärare

Johanna Jaara Åstrand

Förbundsordförande, Sveriges Lärare

³ Lärarnas Riksförbund; VFU-handledare är värda både tid och pengar (rapport 2019)